

Пласту, «Сокола», «Лугу» та Фронту національної єдності. Активна відсіч погромам змусила польську сторону не вдаватися до таких дій. Своєю чергою бойові групи Комітету самооборони надалі поліпшували військову підготовку²⁸.

Щоб нейтралізувати керівництво націоналістичного руху, польська поліція 1—4 листопада 1938 р. заарештувала Шухевича, проте вже 24 грудня він перейшов у Карпатську Україну, де почався новий етап його діяльності як провідника й командира національно-визвольної боротьби²⁹.

Роман Шухевич, як і багато його ровесників, пережив утвердження польської окупаційної влади. Небажання й надалі терпіти такий стан речей привело його до лав УВО-ОУН. Доля поставила перед Шухевичем і тисячами інших вибір: жити рабом або боротися за свободу до останнього подиху. Вони обрали друге й повністю присвятили себе служінню ідеї Української Державності. Шухевич долучився до вироблення стратегії і тактики, форм і методів національно-визвольної боротьби. Протягом 25 років він був учасником і співорганізатором боротьби проти всіх окупантів України. Під його керівництвом виростали й протистояли ворогові революційна організація — ОУН та нескорена армія — УПА. Його участь в УВО, ОУН, УПА, УГВР стала запорукою розвитку цих структур та утвердження їхньої провідної ролі в боротьбі за українську державність. Життя й діяльність Романа Шухевича стали яскравим взірцем героїчного змагу за незалежність і мають послужити прикладом для прийдешніх поколінь українців.

РОМАН ШУХЕВИЧ У КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ (1938—1939)

Період участі Романа Шухевича в закарпатських подіях, пов'язаних з утворенням автономної української одиниці в межах федеративної Чехословацької Республіки, а згодом і незалежної держави Карпатська Україна, належить до найменш досліджених періодів життя цього легендарного військово-політичного діяча, визначного лідера українського національно-визвольного руху середини ХХ ст. Увагу дослідників життя Р. Шухевича частіше привертала зрілий етап його діяльності — перебування на посаді Головного командира УПА, Голови Бюро Проводу ОУН та Голови Генерального Секретаріату УГВР. Традиційно в історичній літературі стосовно участі Р. Шухевича в подіях Карпатської України згадувалось лише, що він був членом штабу Карпатської Січі у ранзі поручика та відіграв велику роль у наданні допомоги молодій державі у 1938—1939 рр., хоча про участь інших визначних діячів ОУН: М. Колодзінського — 'Гузара', З. Коссака — 'Тарнавського' та О. Ольжича — 'Кандиби' — написано чимало. Його біографія у цей період висвітлювалась лише побіжно, без належного наукового аналізу та узагальнень. Опубліковані окремою книгою спогади про життя та діяльність Р. Шухевича¹, інша мемуарна література й окремі архівні документи дають змогу комплексно проаналізувати питання ролі Р. Шухевича у закарпатських подіях 1938—1939 рр. і таким чином почасти заповнити прогалину у вітчизняній історіографії. Зазначимо також, що чимало аспектів його діяльності в Карпатській Україні до сьогодні залишаються дискусійними, — це пояснюється об'єктивним браком достовірних джерел.

Надання крайової автономії Закарпаттю 9 жовтня та призначення прем'єр-міністром уряду Підкарпатської Русі А. Волошина 26 жовтня 1938 р. викликали великий ентузіазм серед українців західноукраїнських земель. На підтримку державницьких змагань закарпатських українців тут відбулася низка маніфестацій

²⁸ Гайвас Я. Воля ціни не має. — С. 23—31.

²⁹ ДАЛО. — Ф. 255. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 14; Чайківський Б. Фама. Рекламна фірма Романа Шухевича. — С. 66—67.

¹ Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто—Львів, 2007. — Т. 45: Генерал Роман Шухевич — «Тарас Чупринка» Головний Командир УПА. — 576 с.

та демонстрацій, організованих різними політичними силами. Ініціатором більшості з них виступила ОУН, яка висунула гасло незалежності краю, розглядаючи її як крок на шляху до соборної української держави. Особливо активно в цьому напрямі діяв Р. Шухевич, який у жовтні прибув до Львова. За його сприяння 11 жовтня 1938 р., після богослужіння на честь Карпатської України в соборі св. Юра у Львові, ОУН організувала велику маніфестацію та кількатисячну демонстраційну ходу до центру міста під гаслами, спрямованими проти Польщі та Угорщини. При цьому дійшло до сутичок з польською поліцією та студентами². У Львові Р. Шухевич зустрічався з провідними членами ОУН і з керівниками легальних українських партій та громадських установ з метою організувати всебічну допомогу Закарпаттю. Тут він провів віче в обороні автономних прав краю, на якому були представлені всі українські політичні сили Галичини. Після цього пройшла велика демонстрація українців проти угорських зазіхань на Закарпаття, під час якої відбулися напад на угорське консульство та кілька сутичок з польською поліцією³.

Так Р. Шухевич ініціював морально-політичну мобілізацію всіх українців на західноукраїнських землях в обороні національних прав Карпатської України. Одразу після маніфестацій та виступів через полько-чехословацький кордон на Закарпаття масово почали переходити ті, хто прагнув взяти участь у державному будівництві і влитися до лав Української національної оборони (УНО)*, а згодом і Карпатської Січі, — структур, сформованих оунівським керівництвом для захисту краю. Саме рядові члени ОУН відіграли головну роль в організації нелегальних переходів на Закарпаття молоді з Галичини та Волині. Тут створювали цілі групи, перед

² Кук В. *ОУН і Карпатська Україна // Августин Волошин як державник, педагог і релігійний діяч. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції / Упоряд. В. Сергійчук.* — К., 2004. — С. 75.

³ Химинець Ю. *Тернистий шлях до України.* — Ужгород, 1996. — С. 90.

* УНО — напіввійськова організація оборонного типу, створена з ініціативи закарпатських націоналістів, членів КЕ ОУН Закарпаття на загальному з'їзді Першої Української Центральної Народної Ради 3–4 вересня 1938 р. в м. Ужгороді. До її керівництва ввійшли В. Івановчик, С. Росоха, І. Рогач, М. Аркас, Г. Стефанів, Клименко, В. Дега, Д. Климпуш. На з'їзді 9 листопада 1938 р. УНО була переформована в Організацію народної оборони Карпатська Січ на чолі з комендантом Д. Климпушем.

якими ставили завдання вербувати добровольців і допомагати їм перебиратися через Карпати. Організацією переходів активно займався також і Р. Шухевич. Саме він у цей час намагався взяти на себе відповідальну місію своєрідного посередника між Галичиною та Закарпаттям.

Я. Гайвас — 'Камінь' ('Рудий') згадував про випадок, який трапився наприкінці жовтня 1938 р., коли до нього як до організаційного референта у Крайовому проводі ОУН на Західних Українських Землях (ЗУЗ) прибула зв'язкова Є. Кулицька з Карпатської України, щоб передати важливу інформацію від Є. Врецьони — 'Волянського', який одним із перших перейшов на Закарпаття. При зустрічі вона заявила, що неодмінно повинна зустрітись із Р. Шухевичем і передати йому усі справи. Через зв'язкову керівництву організації стало відомо про величезні матеріально-технічні потреби Карпатської України та про нестачу кваліфікованих спеціалістів. Є. Врецьона вимагав, щоб хтось із керівних діячів ОУН поїхав у край та ознайомився з ситуацією, а також зустрівся з провідними політичними діячами Карпатської України, щоб, повернувшись у Галичину, вже на основі першоджерельної інформації вирішувати всі нагальні проблеми державного будівництва Закарпаття⁴. Розглядаючи це питання на своїй нараді, Крайова ексекютива (КЕ) ОУН на ЗУЗ мала намір відіслати в Карпатську Україну Р. Шухевича як найбільш активного у цій справі. Проте той заявив, що наразі виїхати не може, оскільки має намір вирішити усі свої справи у Львові, а тоді зовсім переїхати на Закарпаття*. Тому було вирішено, що поїде Я. Гайвас⁵.

⁴ Гайвас Я. *Воля ціни не має.* — Торонто, 1971. — С. 33–35.

* Польська поліція помилково вважала, що на початку листопада 1938 р. Р. Шухевич разом з іншими членами ОУН уже перебрався до Карпатської України з метою вступити до відділів Карпатської Січі. Наприклад, 23 травня 1939 р. слідчий відділ і коменданта повітової поліції у м. Львові було поінформовано, що на початку листопада 1938 р. територію Галичини покинуло 14 осіб, серед яких — відомі діячі ОУН: Осип Карачевський, Роман Шухевич, Роман Минович, Володимир Шигельський, Євген Стахів, Осип Бойдуник, Іван Стебельський, Лев-Ярослав Зацний, Євген Врецьона, Осип Тюшка, Станіслав Левицький. Перші вісім осіб були позбавлені польського громадянства (*Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nationalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza, struktura, program, ideologia.* — Lublin, 2003. — S. 391). Це свідчить про чудові конспіраторські здібності Р. Шухевича.

⁵ Гайвас Я. *Воля ціни не має.* — С. 35.

На нашу думку, вибір був продиктований також і тією обставиною, що для ведення офіційних переговорів із представниками уряду Карпатської України та для вирішення організаційних питань на Закарпатті була потрібна особа, яка займала певний відповідальний пост у КЕ ОУН на ЗУЗ. Як відомо, у той час Р. Шухевич жодної посади в цьому керівному органі не займав.

Було вирішено, що за той час, поки Я. Гайвас здійснить поїздку на Закарпаття, Роман Шухевич перебере на себе всі справи, пов'язані з оборонною акцією проти польських шовіністичних студентських та військових організацій у Львові.

До кінця грудня 1938 р. Р. Шухевич активно займався справами Карпатської України в Галичині, намагаючись організувати допомогу краю. У цьому йому сприяли широкі ділові зв'язки з різними провідними громадськими, культурними та військовими діячами, економічними установами та підприємцями Галичини, набуті протягом 1937—1938 рр. під час роботи у власному рекламному агентстві «Фама». Наприкінці грудня 1938 р. він виїхав до Львова, щоб зацікавити «Молоду Громаду» (товариство ветеранів армій УГА, УНР та УСС, що діяло у 1925—1939 рр. у Західній Україні під проводом Ю. Шепаровича), членом якої він був, справою озброєння Карпатської Січі. Українські економічні установи у Львові заявили про готовність надати штабу Карпатської Січі значні кошти, яких могло б вистачити на озброєння 5—6 тис. вояків⁶. Окрім цього, Р. Шухевичу вдалося роздобути чимало легкої зброї, різні військові навчальні матеріали та підручники, нав'язати нові ділові контакти з великим колом громадян і заохотити їх допомогти Карпатській Україні, насамперед фінансово. Таким чином він зміг зібрати велику суму грошей⁷.

Потрібно зазначити, що Р. Шухевич діяв згідно з планом озброєння та укомплектування відділів Карпатської Січі, розробленим у листопаді 1938 р. її військовим штабом на чолі з М. Колодзінським — 'Гузаром'. Відповідно до нього, базою для створення збройних сил Карпатської України повинні були стати західноукраїнські землі, звідки нелегально мали прибувати колишні

⁶ Н. Н. Історія одного покоління // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 45. — С. 343.

⁷ Гайвас Я. Воля ціни не має. — С. 57.

старшини УГА, УСС, українці-старшини з польської армії та всі охочі рядові члени ОУН. Українські економічні установи на ЗУЗ повинні були надати значні кошти, доповнені масовими зборами серед українського населення та допомогою від української еміграції з-за кордону. Провід Українських Націоналістів (ПУН) мав подбати про закупівлю зброї за кордоном. Решту військових матеріалів передбачалося здобути у відповідний час через роззброєння чеських військових гарнізонів та захоплення всіх військових складів на території Закарпаття⁸.

Однак усі наміри були перекреслені заборону ПУНу реалізувати план М. Колодзінського. На західноукраїнських землях після від'їзду Р. Шухевича Лев Ребет — 'Кіл' як провідник КЕ ОУН на ЗУЗ повідомив усім тим, з ким Р. Шухевич домовлявся, що ПУН вважає умовлену фінансову допомогу українських економічних установ зайвою з уваги на нову міжнародну ситуацію. Члени ОУН одержали сувору заборону переходити самовільно на Закарпаття без згоди своїх вищих організаційних провідників⁹.

Р. Шухевич у цей час займався в Галичині й завданнями розвідувального характеру. Зокрема, після поїздки Я. Гайваса на Закарпаття стало відомо, що Польща готує збройну інтервенцію в Карпатську Україну та здійснює диверсійно-терористичну операцію під кодовою назвою «Лом», інформацію про яку потрібно було перевірити. У цьому йому допоміг Р. Шухевич, котрий збирав розвідувальну інформацію на території Львова. Так, завдяки його активному пошукові та пильній розвідці вдалося дізнатись про особовий склад Львівського оперативного штабу на чолі з майором Домоном зі здійснення операції «Лом» на Закарпатті, а також про діяльність різних польських шовіністичних воєнізованих формувань, які вербували та вишколювали диверсантів для проведення терористичних нападів на території Карпатської України¹⁰. Отже, Р. Шухевич виявився також непоганим розвідником.

У грудні 1938 р. Я. Гайвас вирішив призначити Р. Шухевича головним у справах Карпатської України від КЕ ОУН. Було вирішено,

⁸ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. — Мюнхен—Лондон—Нью-Йорк, 1968. — Т. 1. — С. 554.

⁹ Там само.

¹⁰ Гайвас Я. Воля ціни не має. — С. 62.

Роман Шухевич. 1930-ті рр.

що в разі його відходу на Закарпаття заступити його має Петро Долинський¹¹. Аби вирішувати усі важливі справи та вести переговори у справі Карпатської України, Р. Шухевичу доводилося постійно від'їжджати в Галичину для консультацій з провідниками ОУН.

Щоб передати розвідувальну інформацію про розташування польських військ і баз диверсантів у Галичині та на кордоні з Чехословащиною, а також перевезти усі зібрані гроші Головній команді Карпатської Січі, Я. Гайвас — 'Камінь' разом із І. Бутковським — 'Гуцулом' планували нелегально перейти польсько-чехословацький кордон у час католицького Різдва — 24 грудня 1938 р., сподіваючись на меншу пильність польської прикордонної охорони. Цей план був повністю погоджений із Р. Шухевичем. Однак 19 грудня у Львові Я. Гайваса заарештувала польська поліція¹².

Тому наприкінці грудня 1938 р. Р. Шухевич разом з І. Бутковським нелегально перейшов польсько-чехословацький кордон і

¹¹ Гайвас Я. Воля ціни не має. — С. 53, 61–62.

¹² Там само. — С. 63–64.

добрався до м. Хуста на православне Різдво 1939 р.¹³. За даними В. Кука, Р. Шухевич перейшов кордон в околиці м. Криниці разом із Юрієм Лопатинським — 'Калиною' й через Братиславу добрався до Хуста 7 січня 1939 р.¹⁴. Грошову допомогу в організації переїзду йому надав інж. Б. Чайківський, колега по роботі у рекламному агентстві «Фама», котрому Р. Шухевич і передав керування фірмою¹⁵.

Однією з суттєвих причин, які спонукали видатного члена ОУН нелегально перетнути польсько-чехословацький кордон, було те, що в тодішній ситуації його щохвилини могла заарештувати польська поліція. Очевидно, що на остаточне рішення про переїзд вплинув і арешт Я. Гайваса. Те, що за Романом пильно стежила польська поліція та органи дефензиви («двуйки»), підтверджує інформація від 9 лютого 1939 р., надана Міністерством внутрішніх справ Польщі Міністерству закордонних справ: «[...] з Польщі втекли члени ОУН, приховані під фальшивими чеськими паспортами на фіктивні українські прізвища, завербовані до Січі, активні її учасники, які виконують функції інструкторів вишколу команд відділень». У повідомленні зазначалося, що «всупереч твердженню чехословацької влади до Карпатської Січі були прийняті громадяни Польщі, які нелегальним шляхом перебрались на Підкарпатську Русь і розгорнули там діяльність з рамени ОУН». До таких були зараховані інженер Євген Врецьона, Роман Шухевич, Євген Гутович, Микола Андруськів, Олекса Шрамко, Юрко Рибівський, Юрко Романів та ін.¹⁶

Одразу по прибутті на Закарпаття Р. Шухевич активно включився в розбудову збройних сил молоді держави. У ранзі поручика під псевдом 'Борис Щука' він увійшов до складу Генерального штабу Карпатської Січі, що його очолював М. Колодзінський — 'Гузар', отримавши відповідальну посаду старшини для окремих доручень і ставши мобілізаційним референтом. До його обов'язків входило поповнення Січі військовими кадрами, організація фінансової

¹³ Посівнич М. Роман Шухевич (30.VI.1907 — 5.III.1950) // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 45. — С. 13.

¹⁴ Кук В. Роман Шухевич — Головний Командир УПА. — К., 1997. — С. 32–33.

¹⁵ Чайківський Б. «Фама». Рекламна фірма Романа Шухевича. — Львів, 2005. — С. 67.

¹⁶ Центральний державний історичний архів України у Львові. — Ф. 493 — Оп. 1 — Спр. 31. — Арк. 21 зв.

допомоги та підтримування контактів з Галичиною. Така важлива посада окрім знання військової справи вимагала також великої політичної активності, наявності широких ділових зв'язків, розроблення сміливих конструктивних планів, рішучості й оптимізму. У структурі командування військових підрозділів Карпатської Січі поручик 'Борис Шука' займав посаду чотаря.

Гострими проблемами, які стояли перед командуванням Організації народної оборони Карпатська Січ (ОНОКС), було здобуття зброї та боєприпасів, а також поповнення старшинськими кадрами необхідними для проведення належного військового вишколу. Р. Шухевич, на доручення шефа військового штабу ОНОКС М. Колодзінського, в січні—лютому 1939 р. часто їздив до Праги, Відня, Берліна, Львова, де зустрічався з представниками ПУНу, намагаючись заручитись їхньою підтримкою у справі здобуття зброї та налагодити фінансову допомогу від української заокеанської еміграції¹⁷. Однак члени ПУНу виявили абсолютну незацікавленість Закарпатській Україні і зайняли пасивну, вичікувальну позицію, не бажаючи діяти всупереч планам Німеччини, яка вирішила віддати край Угорщині. Тому будь-які конструктивні наміри Р. Шухевича наштотувались на перепони через незрозумілу для більшості членів крайової організації та шкідливу, з погляду національної справи, політику Проводу ОУН.

На початку 1939 р. до Хуста прибув О. Ольжич як представник ПУНу в справі Карпатської України і передав М. Колодзінському, З. Коссаку і Р. Шухевичу «сувору догану за організаційну несубординацію», перехід без дозволу керівництва у Закарпаття та участь у розбудові його збройних сил¹⁸. Три згадані особи категорично відмовились виконати наказ, згідно з яким усі члени ОУН мали покинути Закарпаття. Зайнявши таку рішучу позицію, вони виступили проти лінії політики ПУНу.

Не звертаючи уваги на різні заборони та обмеження з боку закордонного керівництва ОУН, Р. Шухевич у січні—березні 1939 р. неодноразово переходив до Галичини, аби здобути зброєю та отримати допомогу від різних фірм і економічних установ

¹⁷ Н. Н. *Історія одного покоління*. — С. 343.

¹⁸ Мірчук П. *Революційний змаг за УССД (Хто такі «бандерівці», «мельниківці», «двійкарі»)». — Нью-Йорк—Торонто—Лондон, 1985. — Т. 1. — С. 94.*

Західної України. В середині лютого 1939 р. він перебрався через кордон до Львова, де мав розмову з головою Центросоюзу Ю. Шепаровичем. Той утаємничив у справу кількох чільних кооператорів: О. Луцького, Ю. Павликовського, І. Семянчука, М. Твордила і З. Пеленського, — які позитивно поставились до неї і запевнили у своїй допомозі. Вони обіцяли виділити гроші на закупівлю зброї для 15 тис. січовиків (кріси, автоматичні пістолі, легкі й важкі скоростріли, гранатомети, ручні гранати, протилетунські скоростріли і 2 гармати)¹⁹. Ця акція свідчить про визначні військово-організаційні якості Р. Шухевича, на яких наголошують майже всі свідки його діяльності в 1938—1939 рр. Проте реалізувати цей привабливий та, без сумніву, важливий проект завадила консервативна політика ПУНу, чие керівництво через зв'язкових заборонило Центросоюзу надавати будь-яку допомогу Карпатській Україні, пояснюючи це тим, що, мовляв, Закарпаття «усім необхідним вже забезпечене».

Що ж до побуту поручика 'Бориса Шуки' на Закарпатті, то його присутність 15 лютого 1939 р. на відкритті інструкторського курсу для жіночих відділів Карпатської Січі зафіксував закарпатський щоденник «Нова свобода». У повідомленні газети зазначалося, що від Головної команди ОНОКС збори провідниць Січі привітав чотар 'Шука', «який вказав на доцільність таких курсів». Окрім цього, «в гарному рефераті інструктор Тарнавський дав ідеологічні основи Січі»²⁰.

Р. Шухевич також брав участь у різних нарадах провідних членів ОУН на Закарпатті. За свідченнями М. Михайлевича, разом з О. Ольжичем, З. Коссаком — 'Тарнавським' і М. Колодзінським — 'Гузаром' він був присутній на зборах в «американському домі» у Хусті, де вирішувалось питання мистецького оформлення прапорів різних підрозділів Карпатської Січі, проведення маніфестацій, свят та всіляких урочистостей у Карпатській Україні²¹.

В останні дні перед нападом Угорщини поручик 'Борис Шука' робив усе від нього залежне, щоб підготувати збройні сили молоді

¹⁹ Гіряк Л. *На стежках історичних подій. Карпатська Україна і наступні роки. Спогади і матеріали*. — Нью-Йорк, 1979. — С. 75–76.

²⁰ *Нова свобода*. — 25 лютого, 1939. — С. 6.

²¹ Михайлевич М. *Стрибками по часі // Непогасний огонь віри. Збірник на пошану полковника Андрія Мельника*. — Париж, 1974. — С. 170.

Роман Шухевич. 1930-ті рр.

держави до відсічі окупанту. Для цього на початку березня 1939 р. він знову перейшов польсько-чехословацький кордон і вирушив до Львова, де мав отримати кошти від української еміграції на закупівлю зброї для Карпатської Січі. Але тут довідався, що гроші так і не прийшли, а колишні військові старшини УГА та УСС із товариства «Молода громада», які планували виїхати на Закарпаття, отримали заборону від ПУНу переходити кордон, бо, мовляв, «в новій ситуації збройна боротьба в обороні Карпатської України непотрібна і безвиглядна»²². Через те Р. Шухевич був змушений повернутись на Закарпаття ні з чим.

Хоч невеликі партії зброї та амуніції завдяки зусиллям окремих крайовиків-підпільників усупереч забороні ПУНу вдалося нелегально переправити з Польщі у Закарпаття, напередодні угорського нападу відділи Карпатської Січі були погано озброєні та не готові до тривалого опору регулярним військам.

У такій ситуації Р. Шухевич вдався до сміливої військово-політичної акції. 10 березня 1939 р. від начальника вартового відділу Карпатської Січі до військового штабу надійшла інформація про те, що двері до чеського складу зі зброєю та боєприпасами в Хусті залишились відкритими. Того ж дня в «Січовій Гостинниці» відбулась нарада старшин у такому складі: О. Ольжич, пор. Сулятицький, чот. Шухевич, чот. Врецьона, чот. Коссака, пор. Кульчицький і чот. Кріс, — під час якої було вирішено таємно викрасти певну кількість зброї та амуніції для озброєння відділів Хустського коша. Добровольцями здійснити план зголосились Р. Шухевич і

²² Мірчук П. *Револьюційний змаг за УССД*. — Т. 1 — С. 96.

Ю. Лопатинський — 'Калина', які, за висловом Л. Гірняка, «до таких акцій прямо вродилися». Щоб перевезти викрадене, заздалегідь були підготовлені одна вантажівка і три легковики під керівництвом начальника автоколонії Карпатської Січі Л. Криська — 'Кріса'²³.

У ніч на 11 березня 1939 р. Роман Шухевич разом з Юрком Лопатинським з допомогою вартового відділу Січі непомітно для чеської охорони викрали близько 100 крісів і 40 пістолетів та 3 коробки з 25 тис. набоїв. Здобуту зброю було вивезено за 15 км від Хуста і видано січовикам на конспіративне зберігання²⁴.

Про викрадення зброї було одразу повідомлено головнокомандувачеві чеських військ на Закарпатті і водночас третьому міністрові в уряді А. Волошина — ген. Л. Прхалу, який через коменданта чеської жандармерії у м. Хусті полк. Ваку висунув вимогу А. Волошину повернути військове майно. Щоб не загострювати ситуації, прем'єр-міністр видав наказ директору української поліції сот. Ю. Білею протягом доби вирішити справу з поверненням зброї. У зв'язку з цим було зібрано чергову нараду старшин Карпатської Січі на чолі з О. Ольжичем, на якій вирішили виконати наказ прем'єра. Обом виконавцям акції наказали покинути місто з огляду на загрозу арешту чеською поліцією. Ю. Лопатинський був змушений негайно виїхати до Перечина, а Р. Шухевич — до Велико-го Бичкова, там вони перебували аж до моменту нападу угорських військ на Закарпаття²⁵.*

Тут варто розглянути питання про участь Романа Шухевича у змові проти уряду Карпатської України. До її підготовки були причетні члени Головної команди та військового штабу Карпатської Січі, здебільшого оунівці, незадоволені поміркованою політикою уряду А. Волошина, які вимагали більш рішучих дій. Серед її учасників у документах та спогадах безпосередніх свідків подій фігурують прізвища Р. Ярого — 'Карпата', С. Росохи, І. Рогача, І. Романа,

²³ Гірняк Л. *На стежках історичних подій*. — С. 107.

²⁴ Там само. — С. 108; М. Зінкевич-Гірняк. *На Закарпатській Україні (Спогад) // Літопис Української Повстанської Армії*. — Т. 45. — С. 218–220.

²⁵ Гірняк Л. *На стежках історичних подій*. — С. 109.

* За даними Ю. Химинця, кілька днів Р. Шухевич переховувався вдома у батьків поручика Карпатської Січі І. Кедюлича у Перечині (Химинець Ю. *Тернистий шлях до України*. — Ужгород, 1996. — С. 330). Однак незрозуміло, як він міг на момент нападу угорців так швидко дістатись до Велико-го Бичкова.

Є. Врецьони — 'Волянського', Є. Кульчицького — 'Гута', Ю. Лопатинського — 'Калини' та Г. Барабаша — 'Чорного'. На нашу думку, до підготовки замаху на уряд Карпатської України не були причетні члени військового штабу ОНОКС, головні військовики і командувачі М. Колодзінський — 'Гузар', З. Косак — 'Тарнавський' і Р. Шухевич — 'Борис Шука'. Про останнього зокрема згадував Севастіан Сабол — 'Зореслав', головний капелан Карпатської Січі, який часто відвідував таємні наради за участі оунівців-штабістів, де ухвалили рішення про зміщення уряду. Довідавшись про заплановану змову, він запідозрив у ній галичан, крайовиків ОУН, і сказав після засідання Головної команди Р. Шухевичу, який стояв у залі з групою старшин: «Панове, ми вдячні вам, галичанам, що прийшли допомогти нам будувати Карпатську Україну, бо в нас нема фахових військовиків, але ми не бажаємо собі, щоб ви зруйнували нам те, що ми протягом повних двадцяти років будували». Тоді Р. Шухевич, спантеличений такими словами, відказав: «Отче, ми також чули про якусь змову, але ми нічого спільного з тим не маємо»²⁶.

На жаль, на сьогодні ми не оперуємо достатньою кількістю документів, що стосуються планування державного перевороту проти уряду Карпатської України та участі в ньому членів ОУН. Але, очевидно, що наведений вище спогад про майбутнього Головного командира УПА підтверджує факт особистої непричетності Р. Шухевича до змови.

Тепер розгляньмо питання участі Р. Шухевича в обороні Карпатської України від угорських військ у період з 15 по 18 березня 1939 р. Після проголошення самостійності Карпатської України 15 березня 1939 р. новообраний міністр військових справ С. Ключурак «Наказом ч. 1» призначив полковника армії УНР Сергія Єфремова комендантом Національної оборони Карпатської України і створив Генеральний штаб Національної оборони на чолі з М. Колодзінським, до якого ввійшли 11 осіб, у тому числі й чот. Р. Шухевич — 'Шука'²⁷.

Під час героїчної оборони січовиків він був приділений до частини штабу у Великому Бичкові, чийм завданням було організувати

²⁶ Шандор В. Споми́ни. Карпатська Україна 1938-1939 рр. — Ужгород—Нью-Йорк, 1996. — Т. 1. — С. 304.

²⁷ Штефан А. Українське військо в Закарпатті // Вісті комбатанта. — 1967. — Ч. 1. — С. 45.

головний центр опору угорським окупантам на Гуцульщині. До нього також входили полк. С. Єфремов, пор. Г. Барабаш — 'Чорний' та чот. Кедровський. Через те, що більшість членів цього штабу (переважно колишні старшини армії УНР) виїхали в Румунію, так і не взявши участі в боях з мадярами, Р. Шухевич опинився фактично сам на сам із ворогом у вже зайнятому угорськими частинами селі. В цій ситуації він намагався зв'язатись із хустською групою Карпатської Січі, яка у складі старшин полк. Колодзінського, полк. Філоновича, сот. Тащинця, пор. Сулятицького, чот. Є. Врецьони — 'Волянського' і хор. І. Бутковського — 'Гуцула' організовано відступала у гори²⁸. Проте зробити цього йому не вдалося, через те що дві групи Карпатської Січі були майже повністю відрізані одна від одної угорськими військами, а населені пункти Рахів, Ясіня, Солотвино, Кваси та Великий Бичків 16 березня 1939 р. вже були зайняті угорськими терористами з групи «сobot-чobot». В. Щербій, який тоді також перебував у Великому Бичкові, свідчить, що він бачив поручика 'Шуку' в сільській школі, де вони отримали звістку про смерть М. Колодзінського — 'Гузара' та З. Косака — 'Тарнавського'²⁹.

Опинившись у такій безвихідній ситуації і не чекаючи на арешт та розстріл, Р. Шухевич вирішив перейти разом із січовими частинами до Румунії. При переході кордону його затримав терорист-єврей, що перебував на службі в угорців. Мадярон мав намір розстріляти молодого січовика, однак Р. Шухевич, уміло вдавши з себе єврея, звільнився і таємно перейшов через р. Тису до Румунії^{30*}. При цьому молодий поручик уміло уникнув полону та роззброєння

²⁸ Н. Н. Історія одного покоління. — С. 344.

²⁹ Щербій Й. Зенон Косак — Тарнавський поручик Карпатської Січі // Косак, Охримович, Тураш. — Ліга визволення України, 1968. — С. 82.

³⁰ Н. Н. Історія одного покоління. — С. 75–76.

* Іншу версію стосовно участі Р. Шухевича в подіях 15–18 березня 1939 р. подає П. Мірчук. За його даними, поручик 'Борис Шука', виконуючи обов'язки зв'язкового Команди Січі, на довгий час затримався у Львові, чекаючи на гроші від української еміграції зі США та Канади, необхідні для закупівлі зброї, і не цілком уявляв, яка тим часом склалася міжнародна ситуація в регіоні. Тому, повертаючись на Закарпаття, він був затриманий угорською заставою. Але чудово володіючи німецькою мовою, він, вдавши перед угорцями німецького військового кореспондента, зумів вибратись із мадярського полону за кордон, див.: Мірчук П. Революційний змаг за УССД. (Хто такі «бандерівці», «мельниківці», «двійкарі»). — Т. 1. — С. 100. Однак ця версія не знаходить підтвердження в спогадах інших безпосередніх учасників подій, які однозначно засвідчують, що на момент початку угорської інвазії Р. Шухевич перебував на території Закарпаття.

з боку румунських прикордонників і передачі до рук угорської поліції, що сталося з більшістю інтернованих січовиків на території Румунії. Так, 19 березня 1939 р. румунська влада передала Угорщині 273 січовиків і 10 старшин, із яких 6 осіб були членами Генерального штабу³¹. Це свідчить про велику майстерність та конспіраторські здібності 'Бориса Шуки', який зумів непомітно для угорської та румунської поліції по організаційних зв'язках дістатись до Данціґа. На цьому діяльність Р. Шухевича в Карпатській Україні припинилась.

Підсумовуючи, можна зазначити, що участь Р. Шухевича в подіях у Карпатській Україні в 1938—1939 рр. — один із яскравих періодів у житті цього чільного діяча національно-визвольного руху середини ХХ ст. З моменту утворення українського автономного уряду на Закарпатті він активно включився в процес мобілізації людських, фінансових та військових ресурсів Західної України та еміграції на допомогу Карпатській Україні, виявивши при цьому неперевершені військово-організаторські здібності, політичний хист і навички талановитого конспіратора. Маючи прагматичне мислення, тверді соборницькі переконання, здатність реалістично оцінювати ситуацію, Р. Шухевич зміг усвідомити велику роль і не-оціненне значення Карпатської України для подальших національно-визвольних змагань українського народу до побудови самостійної Української держави. Тому він узяв на себе відповідальну місію головного посередника між Галичиною та Закарпаттям, увійшов до складу військового штабу Карпатської Січі та Генерального штабу Національної оборони Карпатської України. Усі його акції, спрямовані на допомогу молодій державі, відзначались глибокою конструктивністю, сміливістю та рішучістю, широким розмахом дії, наполегливістю в реалізації намічених планів. Однак здійсненню всіх задумів чудового військового організатора й активного політика завадила консервативна позиція ПУНу, яка зводила нанівець усі заходи Р. Шухевича, заважала послідовній консолідації національно-визвольних сил західноукраїнських земель з метою надання широкої допомоги Карпатській Україні. Тож у подальших подіях Р. Шухевич став своєрідним речником опозиційно налаштованих до політики ПУНу членів крайової організації, колишніх командирів

Карпатської Січі, які залишились незадоволеними ставленням керівництва Проводу до подій на Закарпатті. Через об'єктивні перешкоди Р. Шухевич не зміг узяти повноцінної участі в оборонних боях Карпатської Січі проти угорських окупантів у трагічні березневі дні 1939 р. і разом з іншими січовиками перейшов на територію Румунії, звідки зумів утекти до Данціґа.

На наше переконання, історично некоректно звинувачувати Романа Шухевича у невиконанні військового обов'язку, у непослідовності чи непрофесійній поведінці. Смерть ще однієї людини навряд чи змогла б урятувати долю Карпатської України, падіння якої слід визнати незворотним трагічним наслідком геополітичних змін 1938—1939 рр. у Центрально-Східній Європі. Втрата ж такого визначного лідера та військового професіонала, яким був Р. Шухевич у 1939 р., гадаємо, могла погано відбитись на подальшому розвитку українського національно-визвольного руху в 1940-х—1950-х рр.

³¹ Ольжич О. Вояки — будівничі // На зов Києва: Український націоналізм у II світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. — К., 1993. — С. 57.